

Про Хвеська Ганджу Андибера

Марія Пригара

Ішов шляхом у Черкаси козак-нетяга. Шабля при боці, шапка набакир, а коня чортма — в бою позбувся... І пищалі нема, й порохівниці — отак докозакувався. На плечах жупан не жупан, а якась свитка-семиряга: і надіти негожа, й на хлів незгожа.

Та козак не тужить, б'є лихом об землю. Іде й пісню співає:

Ой гуляв нетяга сім год, ще й чотири

Та втерав з-під себе

Три коні воронії!

Що правда, те правда! Гаразд, що голова на плечах лишилася — бо скрізь у бою шукав козак, де ворогів рясніше, туди й мчав і рубав з плеча. Та хіба ж сам воював козарлюга? З товариством, з братчиками-січовиками, отакими ж нетягами, як він! Що йому, те й їм! З одного казана кашу їли, вкупі на землі спали, а небом укривалися, один одного боронили в бою.

Ох і погуляли ж козаченьки! Хоч є що згадати... Шарпали й неситих татарських мурзаків, і турків, а найбільше давали чосу польським панам-магнатам, що підбили під себе половину України, аж до Дніпра, ще й до другої половини простягали загребуші лапи.

Горіли червоним полум'ям пишні маєтки, сотнями тікали до козаків селюки-хлопи, яким у печінки в'їлася панська неволя. Не один вельможний магнат хапався за голову, бачачи, як іде димом його добро, верещав, наливаючись кров'ю, що посадовить на палі всю козачню, а за отамана-паливоду обіцяв десять тисяч злотих — аби тільки запопасти його до рук.

Усього було: і ганялися за козаком, і ціну за нього давали, а проте не вибили душі з тіла, хоч і дожився, що й шеляга щербатого в кишені немає.

БІЖИТЬ, тікає з-під ніг грузький черкаський шлях, ховається вдалині під безлистими вербами. Стеляться навколо безкраї поля, зеленіє перемика дощами озимина, тішить око. Ще скубуть на луках пізню отаву буйногриві коні, пасуться воли круторогі. Щуляться під холодною мжичкою босоногі пастушки, з головою ховаються в намоклі свитки.

Глянув козак.

— Гей, хлопці! — пита.— Чиї табуни?

— Пана полковника Золотаренка! — захриплими на дощі голосами гукають пастушки.

— А поля чий?

— Та не чий ж, пана полковника Золотаренка!

— Ото ще розпросторився пан полковник — як жаба на купині! — сам до себе каже з серцем подорожній.— Нема на них, на цих дуків, лихої години: усю землю під себе підбили. Ніде бідному козакові-нетязі стати й коня попасти...

А вітер гнав та й гнав хмари. Упав присмерк, дужче ринула злива, заляпотіла по калюжах. Зайти б оце до корчми, вихилити чарчину, погрітися, та хіба ж дасть бісова шинкарка без грошей?

Подумав-подумав і махнув рукою: "Хай йому грець! Зайду! Хоч погріюсь, бо вже з холоду дрижаки беруть. Доки дійду до Черкас, геть задубію".

Звернув з шляху та й рушив навпростець до корчми, що блимала в присмерку малими віконечками, мов жовтими котячими очима. А того не відає козак, що сидять у корчмі гості! Та які! Багатії— дуки, козацька старшина. Один — Гаврило Довгополенко, старий сотник з Переяслава, другий — ніжинський сотник Іван Войтенко. А навпроти них сам черкаський полковник Степан Золотаренко, випнувши черево, розсівся на довгій лаві.

Блищать проти світла дорогі заморські шаблі, ясніють кармазинові жупани й кунтуші. Таки ж недурно прозиває козацька голота оцю старшину кармазинниками! Розжилися, набрали добра в походах, загарбали землі, скільки самі хотіли, і вже чорт їм не брат... Пани не пани, а підпанки! У такого кармазинника поля не міряно, худоби не лічено, а скільки шарпаків-нетяг наймитує в нього за харчі та за дві сорочки на рік, хоч не питай, бо він і сам не знає! Сидять дуки в корчмі, хилять хмільні меди та горілку, один перед одним величаються, крутячи довгі вуса.

Біга шинкарка з наймичкою вдвох, носить усяке питво та наїдки, насилу встига подавати. А двері на залізний гак заціпнула, щоб ніхто непроханий не пхався... Де ж — такі гості!

Підійшов козак знадвору: що за чудасія! І світло горить, і голоси чути, а двері замкнено. Наліг плечем дужче — тільки брязнула вирвана живцем заціпка, аж репнув дубовий одвірок... Вступив він до корчми та й скинув шапку: "Добри вечір, панове!"

— А чого це ти, хлопче, не спитавши, двері ламаєш? — набундючився червонопикий Золотаренко, з грюкотом ставлячи на стіл порожнього келиха.— Не чув хіба, що непроханим гостям буває?

— Коли б не почастували отим медом, що ворота підпирають! — докинув і рудий Войтенко.— Хто зван, той і пан, а тебе ж сюди наче не звали й не кликали...

— А я, добродію, в пани не набиваюся,— спокійно відмовив козак, сідаючи на лаву.— Погріюся трохи й піду собі. Може ж, таки лави не просиджу...

Тут до хати вбігла шинкарка із здоровезним полумиском, у якому парувало смажене порося, обкладене сливами.

— Ах ти ж люципере! Ах ти ж анциболоте! — вимахуючи полумиском, заторохкотіла вона на всю хату.— Нащо ж ти двері виважив?! Бачили, людоньки,— одвірок репнув! А щоб тебе громом прибило! А бодай тебе...

Сипонула словами, мов горохом з мішка, та раптом і запнулася, хоч козак не відповів нічого, тільки ворухнув широким плечем під подертою семирягою.

— Цить, Насте! Не торохти, як порожня бочка! — порадив старий Довгополенко, котрий досі не встрягав у розмову, а мовчки пив мед з дерев'яного кухля.— Біжи краще, принеси чоловікові пива. Нехай вип'є!

І почав ритися в пузатому гамані — перебирати золоті, срібні та мідні гроші, ховаючи гаман під стіл, щоб не побачили сусіди.

Рився, рився, витяг півкопійки — шербатого шеляга.

— Ось на тобі! Якраз на кварту пива буде.

Ох і обачний старий Довгополенко! Зна, як і свого не втеряти, й шану заробити! Хіба ж він од шеляга збідніє?

Одвернулася шинкарка, сховала посмішку. І до наймички:

— Біжи, Марусе, в льох, вточи пива з тої бочки, що коло дверей. Та хутчій мені!

Глянула чорноброва Маруся на козака й очі опустила.

Козаче-соколе, невже ти не бачиш, що з тебе глузують?! Загадала хазяйка пива наточити, а воно прокисле, смердюче — його й свині не питимуть...

Побігла дівчина в льох, знайшла бочку меду, хмільного, найкращого, що стояла в далекому кутку. З неї шинкарка нікому не цідила, берегла для ясновельможних гостей, бо корчми не минали й пани та магнати, заїздили часом хильнути чарку.

Одним духом вбігла Маруся назад. Несе коновку, а сама відвертається, буцім так від неї тхне, що вже й терпіти не можна.

Заглянув козак у коновку, осміхнувся: "Спасибі, чорноброва!"

Узяв коновку за вухо, вихилив, аж прицмокнув.

Знизали плечима дуки, пересміхнулися: "Ну ж, гольтіпака! Такому з калюжі налий — вип'є і ще проситиме!"

А шинкарка радіє: "Оце тобі, вражий сину, за одвірок! Диво, що очі не повилазили!"

Та козак на них не дивиться. Пішов і сів під грубкою.

— Е-е, хлопче,— заговорив старий Довгополенко.— Чого ж це ти мостишся? Видно, в гостях у людей не бував, звичаю не знаєш.

— А якого ж це я, пане, звичаю не знаю?

— А такого, що добрі гості посидять, посидять та й геть підуть.

— Поки в потилицю не наклали! — додав і Золотаренко, який давно вже сопів од гніву.

Як грюкне тут козак кулаком по грубі!

— А не підете самі геть, бісові дуки, багацьке кодро?! Чи гадаєте, як у кармазини убралися, то й кия на вас нема?!

Що тут сталося! Сажа хмарою кружляє по хаті, запорошує очі. Дуки посхоплювалися, верещать, лізуть битися. Та козак тільки рукою махнув — усі троє так і попадали.

Коли це хтось ізнадвору — стук! — у вікно.

— Агов, батьку, ти тут? — гримнуло басом.

Стрепенувся козак.

— Ач, вражі хлопці! Таки ж знайшли мене!

Підійшов до вікна, відчинив.

— Гей, братчики! А йдіть-но сюди! — гукає.

Остовпіли багатії, пороззявляли роти. Що ж це воно буде?

Відчинилися двері, й зайшов до корчми запорожець. Очі карі, чуб кучерявий, пишаль за плечима, а в руках дорогий жупан, гаптований золотом. Подав козакові, уклонився: "Вдягай, батьку!" — і став збоку.

Вдягнув козак жупан, розправив молодецькі чорні вуса. А в сінях знову загупали кроки. Грюкнули двері, й зайшов не один запорожець — двоє. Перший шапку несе з червоним верхом, другий — шаблю всю в самоцвітах.

Припнув козак до пояса шаблю, заломив на вухо шапку.

— Спасибі, братчики! Усі тут?

"Іду-у!" — гукнуло знадвору, і вступив до корчми ще здоровань-січовик з люлькою в зубах. Скинув шапку, витяг з рота люльку, вклонився й простяг козакові гетьманську булаву.

— Бери, батьку кошовий! Годі тобі бурлакувати!

Ударили дуки об поли руками:

— Та як же ми не впізнали! Та це ж Хвесько Ганджа Андибер — кошовий отаман запорізький! Хто ж його знав, що він назарошне гольтіпакою вдягнувся та й мандрує по Україні?!

Як затупають на шинкарку:

— Неси, вража дочко, меду найкращого, хмільного! Що й пани такого не п'ють! Будемо гетьмана частувати!

Побігла шинкарка, принесла меду, а в самої руки трусяться...

Оце тобі козак! Оце нетяга!

Стали дуки кланятися, просити:

— Випий, пане гетьмане, щоб була між нами згода! Не гнівайся, сядь ближче, будемо радитися, як на нашій рідній Україні жити-проживати.

А гетьман узяв і вилив мед собі на жупан.

— Не мені шана — тобі, мій червоний жупане! Пий на здоров'я!

Та й жбурнув дорогий келих додолу, аж скалки на всі боки розсипались.

— Отоді,— каже,— панове дуки, між нами згода буде, як з отих скалок знов келих стане!

І моргнув запорожцям:

— Ану, хлопці, піднесіть дукам могорича! Хай знають, як голота частує!

Вийшов з корчми, скочив на коня й помчав дорогою в Черкаси. А запорожці витягли дуків на двір і дали їм доброї хлости.